

J. J. van der Leeuw

ONDSKAB

- den store illusion

VisdomsNettet

www.visdomsnettet.dk

ONDSKAB

- DEN STORE ILLUSION

J.J. van der Leeuw

VisdomsNettet
www.visdomsnettet.dk

ONDSKAB

- den store illusion

Af J.J. van der Leeuw
Fra *The Conquest of Illusion*

(Oversættelse Thora Lund Mollerup & Erik Ansvang)

*"Derefter så jeg Gud i et punkt, det vil sige i min forståelse
– og herved så jeg, at Han er i alt.
Jeg skuede og betragtede og så og vidste gennem mit syn
og tænkte med en svag frygt: Hvad er synd?"*

Julian af Norwich

Modsetningerne godt og ondt

Af alle de rædsler, mennesket har skabt for sig selv, er forestillingen om det onde den værste. I gamle dage levede det primitive menneske i en forestilling om, at verden var befolket af gådefulde mysterier og ondsindede væsener, som altid forsøgte at modarbejde og skade. Men også i nutiden har forestillingen om det onde overlevet i en eller anden form – ofte som en objektiv virkelighed – en magt, der modarbejder det gode – en magt, der i sin inderste natur er ond. Ja nogle gange endda som et væsen – det ondes fyrste.

I det gamle Egypten antog det onde mange skikkelser. I *Dødebogen* kan man eksempelvis se i hvor høj grad egypterens liv – især når det drejede sig om livet efter døden – var fyldt med faretruende dæmoner, der kunne være vanskelige at besejre, og de kunne kun uskadeliggøres af mennesker med kendskab til de ceremonielle kraftords store magt. Ifølge de gamle egypteres synspunkt var der ingen tvivl om det ondes eller de mørke kræfters realitet. Derfor herskede der evig strid mellem Osiris, Isis og Horus på den ene side og Osiris' onde broder Seth på den anden.

Persisk relief. Kongen i kamp mod det onde.

Dualiteten mellem det gode og onde var endnu tydeligere i det gamle Persiens religion. Her betragtede man livet som en evig kamp mellem det godes og det ondes magt – mellem den gode Ahura Mazda og den onde Angra Mainyu. Zarathustras tilhængere betragtede sig som Ahura Mazdas stridsmand – en kriger, der kæmpede under Zarathustra i den store kamp netop for at overvinde det onde. I zoroastrianismen er der ingen tvivl om det ondes objektive eksistens. Godt og ondt var en evig dualitet. Det var to skarpt adskilte magter, der kæmpede om overherredømmet.

Den zoroastriske dualitet havde en dybtgående indflydelse på jødernes religiøse ideer. I *Det Gamle Testamente* er det onde også personificeret. Satan – det ondes fyrste – er menneskehedens fjende. Denne forestilling om noget personificeret ondt har overlevet som en sørgelig arv, for kristendommen overtog ideen fra den jødiske tradition. Men i Kristi lære finder man stort set ingen begrundelse for tanken om det ondes objektive virkelighed. De første kristne frygtede tydeligvis en verden, der var fyldt med fristelser, og derfor besluttede de hurtigt, at de ville betragte verdens skønhed som et udtryk for en snedig list, der var udtænkt af menneskehedens fjende – selvom en smule selvransagelse nemt kunne have afsløret, at hvis de ikke var i stand til at nyde denne skønhed uden at blive afhængige af den, var årsagen udelukkende deres egen karaktersvagthed.

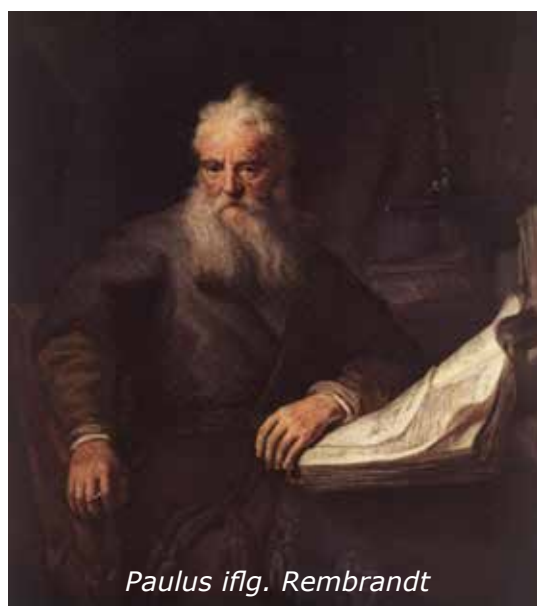

Den kristne opfattelse af Himlen og Helvede - de gode og de onde.

I filosofiens historie ser man naturligvis ihærdige forsøg på at løse problemet med det onde, som i højere grad end noget andet af filosofiens problemer påvirker den daglige tilværelse direkte. Her drejer det sig ikke om uklare abstraktioner, som kun er af interesse for sofistikerede teologer eller filosoffer, der iagttager dagliglivets problemer på passende afstand. Oplevelsen af det onde som en magt, der modarbejder det gode – og erkendelsen af, at der i mennesket raser en uafbrudt kamp mellem åndelig stræben og fysiske begær – er alt for virkelig til at kunne ignoreres. Hver eneste dag er mennesket i en eller andet grad bevidst om på den ene side sin egen vilje og sine egne beslutninger, og på den anden side en magt, der modarbejder både vilje og beslutninger – ja og oven i købet lokker mennesket væk fra det mål, det har sat sig. I alle folkeslag og i alle tidsaldres litteratur vrimler det med eksempler på denne kamp mellem godt og ondt – om ædel aspiration og uværdigt begær i menneskets liv. Der er ikke mange af litteraturens værker, hvor man ikke møder dette tema i en eller anden form. Hvert eneste menneskes liv er bare et kapitel af dette evige epos om kampen mellem godt og ondt. Bevidstheden om denne strid er udtrykt med stor dramatik af Paulus:

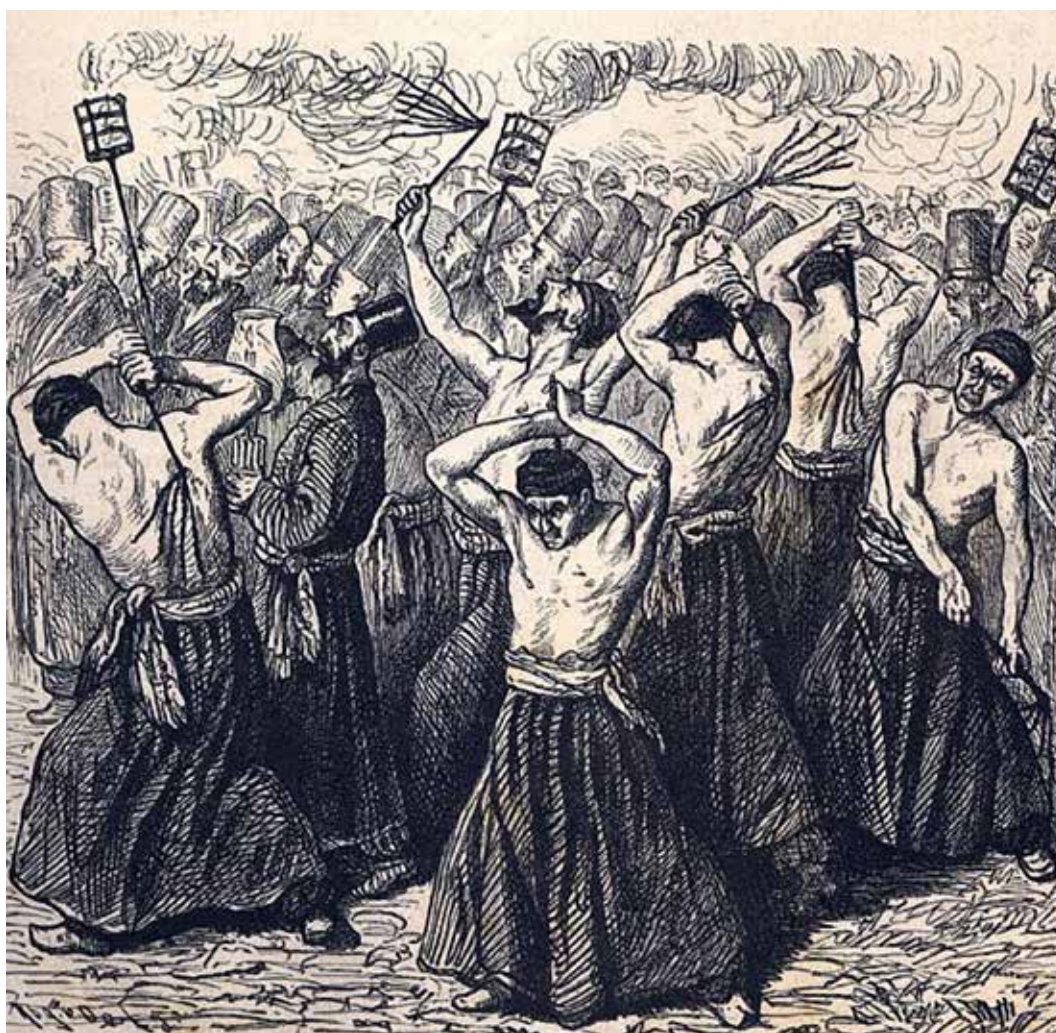
"Thi det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg. Dersom jeg da gør det, som jeg ikke vil, så er det ikke mere mig, der udfører det, men synden, som bor i mig. Når jeg ønsker at gøre det gode, finder jeg den lov hos mig, at det onde ligger mig nærmest. Thi i mit indre menneske glæder jeg mig over Guds lov, men i mine lemmer ser jeg en anden lov, som ligger i strid med loven i mit sind og tager mig til fange under syndens lov, som er i mine lemmer. Jeg elendige menneske! Hvem skal fri mig for dette dødens legeme?"¹

Paulus iflg. Rembrandt

¹ Paulus' brev til romerne, 7, 19-25

Det er kun naturligt, at man på samme måde som Paulus instinktivt lokaliserer det onde i sin fysiske natur – det "syndens legeme", som han omtaler. Man får en fornemmelse af, at tendensen til det onde er en egenskab ved det fysiske legeme, og i forskellige filosofiske systemer – endog i platonismen og nyplatonismen – er det stoffet og dets onder, der formørker det åndeligt gode. Men hvis man analyserer de negative handlinger, opdager man, at man ikke bare kan henføre dem til det fysiske legeme og dets tilbøjeligheder. Man må selv tillade en negativ handling, før den udføres, og derfor oplever man en følelse af skyld, når man har gjort noget forkert. Hvis den forkerte handling alene skyldes noget i den fysiske krops natur, ville man ikke have en fornemmelse af at have gjort noget forkert. Man ved kun alt for godt, at man i handlingsøjeblikket netop *ønskede* at gøre det, man gjorde – selvom man hele tiden vidste, at det var forkert.

Flagellanter pisker den syndige krop til blods.

Selvom man erkender, at det onde består i forkert brug af viljen, står man dog stadig overfor spørgsmålet om, hvad det er i mennesket, som får det til at give sin accept af den forkerte handling. Det er kun en filosofisk floskel at påstå, at alt er godt, og at det onde kun er fravær af det gode. Denne intellektuelle spidsfindighed kan lyde meget fornuftig, men den er uden praktisk betydning. Alle mennesker ved udmærket godt, at det onde eller onde handlinger ikke alene er fravær af det gode – en farveløs neutralitet – men at det gode er noget, der er positivt forskelligt fra ondskab. Ja – at det gode er tilsyneladende selve det ondes modsætning.

Hvad er da oprindelsen til det onde – uanset om det betragtes som en iboende egenskab ved stoffet, ved den menneskelige vilje i form af en vane, eller om det er personificeret i det ondes fyrste, der konstant modsætter sig Guds magt? Navnlig i den kristne teologi er det meget vanskeligt at forklare det ondes eksistens, når Gud betragtes som altings skaber. Hvordan kan en skaber være *almægtig* og *alkærlig* og samtidig skabe det onde eller tillade, at det eksisterer? Enten har Gud bevidst skabt det onde, og hvis det er tilfældet, kan Gud ikke kaldes hverken alkærlig eller god. Eller også har Gud ikke kunnet undgå at skabe det onde – eller hvad der er endnu værre – det onde har en selvstændig objektiv eksistens, der er adskilt fra og i evig modstrid med det guddommelige væsen. Og i begge tilfælde kan man umuligt påstå, at Gud er *almægtig*. Det nytter ikke noget at sige – som man så ofte har gjort – at Gud gav mennesket fri vilje til at vælge mellem godt og ondt, og at mennesket valgte det forkerte. Når mennesket kunne træffe dette valg, må tilbøjeligheden til det onde have været nedlagt i mennesket, for hvis mennesket var blevet skabt som absolut god helt igennem, kunne det ikke have valgt andet end det gode – og derfor er problemet ikke løst. Og man kan slet ikke betragte menneskets bevidste valg af det onde som et uforudset uheld i tingenes orden – noget skaberen ikke havde tænkt på, for hvad bliver der så af den guddommelige *alvidenhed*?

Det fremgår af følgende citat fra T.B. Strongs meget benyttede *Manual of Theology*, at den ortodokse kristne teologi ikke er i stand til at løse problemet:

"Som forholdene er nu, er det onde en kendsgerning, men vi tror ikke, at det har været en nødvendig del af planen. Vi ser, hvordan Gud tager magten fra det for det godes skyld, og hvordan han bruger det i sin opdragelse af menneskeheden. Vi ved, at Han gennem sin søn frelser os fra det, og det sker, at muligheden for det ligger i udøvelsen af det frie valg. Længere end hertil tvivler vi om, at menneskets tanke kan gå, men det mysterie, som er og bliver uløseligt, er, når alt kommer til alt, et metafysisk eller intellektuelt mysterie. Der er ingen tvivl om, at Gud hader det onde, og heller ikke om, at Han har magt til at overvinde det. Inkarnationen er en målestok for såvel Hans had til det onde som for Hans magt"²

² Thomas Banks Strong: *Manual of Theology*, p. 226.

Her som mange andre steder møder man en blind anerkendelse af det ondes realitet. I stedet for først at analysere problemet og se, om det er reelt, eller om det i sig selv rummer misforståelser, piner og plager mennesket sin hjerne med forsøg på at løse noget, der ikke kan løses. Forklaringerne eller løsningerne kan være nok så logiske. Man går imidlertid på akkord med sig selv i forsøgene på at løse et problem, der i sig selv er forkert defineret.

Man må dog frem for alt undgå tomme fraser som for eksempel, at *"det onde kun er fravær af det gode"*, eller at *"der ikke findes noget ondt, men kun uvidenhed"* – eller den værste af dem alle, at *"i modsætningernes verden kan man ikke have det gode uden også at have det onde, ligesom man heller ikke kan have lys uden mørke"*.

Alle disse fraser er meningsløse. Når man foretager noget ondt, ved man udmærket godt, at der ligger mere i det end uvidenhed, for uvidenhed ville ikke give en følelse af hverken skyld eller endog selvforagt. Menneskets erfaring om det onde – bevidstheden om at have handlet forkert – er virkelig nok, og det ville være tåbeligt at benægte den. Men det er endnu værre at godtage det ondes problem som et reelt problem, der skal løses på grundlag af den almindelige opfattelse. Derfor er det nu tanken at lade problemet hvile lidt for at træde ind i *virkelighedens verden*, hvor man kan lære tingene at kende, *som de er*.

Det gode, det onde og virkeligheden

Når man træder ind i *virkelighedens verden*, forlader man ikke en verden for at gå over i en anden. Man trækker sig ikke et øjeblik ud af en fysisk verden, som er mindre virkelig, for at træde ind i en åndelig verden med højere virkelighed. Det er en misforståelse, som man altid må være på vagt overfor. Der er kun én verden, og det er *virkelighedens verden*, der omfatter *alt* – også det, der kaldes "fysiske objekter". Man forlader altså ikke en verden for at gå over i en anden. Man træder ikke ind i et højere rige, men ind i en verden, hvor tingene ses, *som de er*. Og i den verden oplever man virkeligheden af det, der i menneskets verdensbillede viser sig som det fysiske univers.

Når man i lyset af denne erfaring i virkelighedens verden betragter problemet om det ondes oprindelse og eksistens, ser man, at problemet har mistet sin betydning, og at der i virkelighedens verden ikke findes noget, der kan betegnes som ondt. Der er heller ingenting, man kan kalde godt. Ordene "godt" og "ondt" har overhovedet ingen mening i oplevelsen af *det virkelige*. Man erfarer tingene, *som de er*, og man kan ikke sige, at de i sig selv er hverken gode eller onde. *De er det, de er!* Og deres væsen er deres berettigelse! Nu forstår man, hvorfor Julian af Norwich i digtet om sit livs højeste, mystiske oplevelse siger, at hun så Gud i alt, og idet hun

så Ham således "med en svag frygt", tænkte: "Hvad er synd?" For et menneske, der var opdraget i middelalderens kristne dogmatisme med dens overfokusering på menneskets syndighed og det ondes virkelighed som en reel magt i menneskets liv, må det faktisk have været et chok at opdage, at selve ordene "synd" og "ondt" mistede betydningen i den guddommelige oplysnings verden. Under den højeste oplevelse befinder man sig ikke længere i *relativitetens* verden, og godt og ondt er derfor blevet meningsløse ord.

Man kan ikke sige om noget, at det i sig selv er enten ånd eller stof, og i virkelighedens verden kan man heller ikke betegne noget som enten godt eller ondt. Man ser ånd og stof som *måder*, hvorpå tingene – *som de er* – viser sig for menneskelige væsener, og det afhænger af menneskets aktuelle plads i alle tings store skala, om en ting viser sig som ånd eller stof. Når man glemmer den stilling, man selv indtager i disse forestillinger om ånd og stof, kommer man til at betragte dem som absolutte virkeligheder, uafhængige af den menneskelige bevidsthed, i stedet for som noget, der står i relation til menneskets bevidsthed.

Den psykologiske fremgangsmåde med hensyn til godt og ondt er stort set den samme. I menneskets kontakt med tingene – *som de er i virkelighedens verden* – viser nogle sig eller opleves som gode og andre som onde. Disse to ting – godt og ondt – angiver således den *måde*, hvorpå virkeligheden viser sig i menneskets verden.

Til dette punkt har illusion eller fare for fejltagelse ikke indsneget sig i begreberne. Oplevelsen af bestemte ting som gode og af andre som onde er virkelig nok. Men man glemmer, at disse udtryk – godt og ondt – kun er en betegnelse for den måde, som tingene viser sig på, når man foretager sig noget. Og det er alene i relation til én selv, at det er det ene eller det andet. Når man gør dem til objektive resultater, har man skabt problemer, som efterfølgende altid vil være en plage på det filosofiske område. Godt og ondt som tings relation til hinanden er virkelig nok for mennesker, men at gøre dem til noget absolut er det samme som at skabe uovervindelige og uløselige problemer.

Man vil snart se, hvad der i relativitetens verden menes med udtrykkene godt og ondt, for der har de ikke alene en dyb betydning, men de er i høj grad en virkelig erfaring for enhver. I øjeblikket betragtes problemet imidlertid i lyset af *den højeste virkelighed*, og der har hverken godt eller ondt nogen mening, og de repræsenterer ikke egentlige realiteter. Der findes mange, der ikke er villige til at acceptere, at det onde ikke har nogen egentlig realitet. Den filosofiske floskel om, at det onde er fravær af det gode er allerede omtalt, men der er ikke mange, som under deres søgen efter *den højeste virkelighed* er i stand til helt at opgive deres ængstelige klamren sig til relativitetens verden. De vil godt indrømme, at det onde ikke har nogen objektiv eksistens, for Gud omtales jo som god – endog som *det højeste gode*. Ville hele tilværelsen – hele samfundsordenens moralske struktur – så ikke styrte i grus, hvis man ikke længere erkender det godes egentlige realitet?

Hvis man er bange for at give slip på sit grundlæggende verdensbillede, må man hellere lade være med at gå i gang med at søge det virkelige. *Den højeste virkelighed* er ikke betinget af resultater, som man med rette eller urette må frygte for sit eget vedkommende, og heller ikke for den sociale orden, man lever i. *Den højeste virkelighed* ER, og i denne virkelighed er der hverken godt eller ondt. Hvis man kalder denne absolutte og endelige virkelighed "Gud", kan man umuligt sige, at denne Gud er god. Man kan kun anvende ordet "god" om væsener eller objekter i det relatives verden. Man kan derfor betegne et solsystems guddom som god, idet denne guddom reelt er det højeste gode for menneskeheden. Om Sollogos kan man sige, at Han er kærlighed, godhed eller har andre kvalifikationer, man nu kan anvende, når man forsøger at beskrive det højeste væsen i menneskets univers i relativitetens verden. Men man kan aldrig anvende disse udtryk om *Den Absolutte Virkelighed*. *Det Absolutte* er i sandhed "*hinsides godt og ondt*". At forestille sig *den højeste virkelighed* som "god" er lige så ufilosofisk som at tænke sig, at den er "åndelig". Den er hverken det ene eller det andet. Den er *DET*, der for mennesket viser sig som ånd eller stof – godt eller ondt.

Man må imidlertid passe på ikke at begå den lige så alvorlige – eller måske endnu alvorligere – fejltagelse at prøve at overføre *Det Absolutte* til det relatives verden og betragte dette at "*være hinsides godt og ondt*" som et resultat eller ideal, som det vil være muligt at nå i den menneskelige evolution. *Den højeste virkelighed* er hinsides godt og ondt, og kun i menneskets oplevelse af den er det hinsides godt og ondt. I samme øjeblik mennesket træder ind i det relatives verden, er godt og ondt i høj grad realiteter.

Godt og ondt i det relatives verden

Når der i *Det Absoluttes* verden hverken er godt eller ondt, mens man i det relatives verden er pinligt bevidst om, at noget er ondt, mens andet er godt, hvad er det da, der får mennesket til at opleve bestemte ting som onde og andre som gode?

Først er det vigtigt at forstå, at der på ethvert punkt af den enorme udviklingsplan er visse ting, som er rigtige og passende for et væsen under udvikling, mens andre ikke er det. Visse livsbetingelser var for eksempel de rigtige for forhistoriske tiders krybdyr, men da de vingede væsener udviklede sig, behøvede og udnyttede de livsforhold, der var vidt forskellige fra de forhold, der passede til krybdyrene. Det samme gælder forskellige væsener nu om dage. Vandet er et lige så rigtigt og passende element for fisk, som luften er det for fuglene og jorden for muldvarpe. For hver af disse grupper ville den andens element være skæbnesvangert. Det, der er rigtigt for den ene, er forkert for den anden. At påstå at visse forhold er rigtige eller forkerte i sig selv, er det samme som at overse den relativitet, der er en del af billedet, og som gør en relativ sandhed til en absolut absurditet.

I de enkelte væseners liv indenfor arten finder man den samme forestilling om det relativt passende eller det "rigtige". Det, der er rigtigt og nødvendigt for ægget, er ikke længere det rigtige for fugleungen. Og de omgivelser, der passer for den hjælpeløse unge, er uegnede for den fuldt udvoksede fugl. Det samme gælder i menneskelivet. De forhold, der passer for det lille barn, ville være helt uegnede for det unge menneske. Og de forhold, der egner sig for et voksent menneske, ville muligvis være livsfarligt for et barn under opvæksten. Relativiteten hersker overalt. Det, der er rigtigt for den ene, er forkert for den anden, og intet er i sig selv rigtigt eller forkert.

Når man går fra det fysiologiske til det psykologiske, ser man det samme. Den livsform, der egner sig for en bestemt type og er selve betingelsen for, at den kan udtrykke sig, ville være en hindring og en umulighed for både den mindre og den mere udviklede type. Der findes en læresætning for, hvad der er rigtigt og forkert på ethvert evolutionstrin, og det er, at det, der er rigtigt på ét trin, som regel er forkert på et andet.

I den hinduistiske filosofi beskrives dette forhold i læren om *dharma* – et ord, der oversættes med ord som "pligt", "lov", "det rigtige" eller "pålidelighed". Det er udtryk, der tilsyneladende dækker over ret forskellige begreber, der dog alle kan rummes indenfor sanskritordet "dharmas" fulde betydning. Der findes ikke et vesterlandsk ord, som omfatter alt, hvad der menes med dharma. Den bedste oversættelse ville

måske være "*det rigtige*" – det vil sige, det, der er lovmæssigt, korrekt og passende. Dette rigtige og passende ville da være *loven* i sociale forhold, *pligten* i det enkelte menneskes liv og *sandheden* i filosofiske og religiøse spørgsmål. Men den centrale ide ville altid være det, der er rigtigt og passende. I *Manusmṛti*³ siges det, at der er en særlig dharma for hver af yugaerne eller evolutionsperioderne, og det vil sige, at der på hvert enkelt udviklingstrin er et specielt sæt love, metoder – ja endog instruktioner – der er rigtige og passende for en bestemt gruppe mennesker.

I den hinduistiske filosofi finder man ikke alene tanken om dharma anvendt på nationen eller racen, men også på det enkelte individ. Som følge af reinkarnationslæren kender og anvender hinduismen kastesystemet og anerkender fire kaster: Præsterne eller lærerne, krigerne og herskerne, købmænd og håndværkere og de, der udfører tjenestearbejdet. Hver kaste repræsenterer et udviklingstrin, og hver har sine særlige rettigheder og pligter – sin egen *dharma*. Det, der er rigtigt for den ene kaste, er forkert for en anden. Men ingen livsform kan i sig selv betragtes som rigtig eller forkert. Indenfor hver kaste gælder også læren om dharma, og i de højere kaster er den enkeltes liv delt i fire stadier eller *ashramas* – nemlig elevens, husholderens, skovbeboerens og den hjemløse vandringsmands. Hvert af disse stadier har igen egne rettigheder og pligter, der svarer til mentaliteten i den livsperiode, de kommer til udtryk i. Det, der er rigtigt for eleven og er elevens pligt, er forkert for husholderen eller den, der bor i skovene, og ingen livsform og intet regelsæt er i sig selv det rigtige eller det forkerte.

Dharmas hjul

Der findes således en dharma – en tingenes orden – som er rigtig og passende for nutidens menneskehed, og som er udtryk for tidsalderens ånd. Og den varierer naturligvis for hver race og nation. Selv indenfor hver enkelt nation er der selvfølgelig

---

³ Manusmṛti – skrives også Manusmṛiti eller Manusmṛuti – på sanskrit: मनुस्मृति. Er også kendt som Manava-Dharmaśāstra (på sanskrit: मानवधर्मशास्त्र). Det er det vigtigste og tidligste metriske værk Dharmaśāstra i hinduismens tekstuelle tradition. I Vesten findes værket på engelsk med titlen "Manus love".

mennesker, der er mere fremskredne end andre – og mennesker, der er under gennemsnittet. De første er forud for nationens dharma, mens de andre endnu ikke helt har nået det trin, den giver udtryk for. Ikke desto mindre findes der i en nation eller race en stor majoritet, som stort set står på samme trin, og for dem gælder nogenlunde de samme leveregler. Nutidens almindelige dharma er udtrykt i de moralske og etiske begreber, som omfatter det, man nu for tiden betragter som godt eller ondt – rigtigt eller forkert. Det kan ikke undgås, at nogle af de sociale konventioner og moralske sædvaner er sakket bagud for menneskeånden, der er under udvikling, og derfor er de ofte kun en byrde for dem, som er forud for deres tid. Ikke desto mindre er der en moral – en forestilling om, at bestemte ting er gode, mens andre er onde. Disse begreber hører til denne tidsalder – helt på samme måde, som enhver tidsalder i fortiden har haft sin egen og anderledes moral.

Det er ikke vanskeligt at forstå, at for det primitive menneske – der lige har udviklet sig fra en ubevidst flokbevidsthed – var egoisme og separatisme lige så rigtig og nødvendig, som den både bliver forkert og overflødig, når mennesket arbejder sig tilbage mod enhedsbevidsthed, hvor loven for menneskets liv er enkelhed, selvopofrelse, samarbejde og tjenestearbejde. Menneskeheden er for tiden på vej ud af en periode, der har været karakteriseret af overdreven individualisme, og i det sociale liv er egoisme stadig det almindelige, mens selvopofrelse er undtagelsen. I de etiske principper erkendes det, at tjeneste for sine medmennesker er rigtig og sandt, mens egoisme er forkert og uværdigt. Den etik, der tilstræbes, er altid lidt forud for den almindelige praksis, og samtidig er der mange konventioner og traditioner, der er blevet til stive og krystalliserede former, som menneskeånden er vokset fra.

Det er nemt forstå, at der *må* findes en moral, der er lige så langt forud for den nuværende tidsalders idealer, som den nuværende moral er forud for det primitive menneskes. Bjergprædikens etik er eksempelvis levereglen for de mennesker, der nærmer sig Kristus-bevidsthedens trin. Den er endnu forud for tidsånden og kan sandsynligvis ikke indføres som en social lov. Kristus lærte sine disciple denne leveregel, og de, der er villige til at følge i hans fodspor, forsøger at praktisere denne lære. Men hvis det blev ethvert menneskes pligt også at give sin frakke, når skjorten

var blevet stjålet, ville de onde triumfere overalt og snart slavebinde alle de gode. De mest umoralske folkeslag ville trampe de højst udviklede ned, og uvidenhed og grådighed ville brede sig. Gennemsnitsmenneskets og gennemsnitsnationens moral er endnu ikke den moral, der følges af Kristus-disciplen – og denne moral egner sig lige så dårligt for dem, som den, de er vokset fra.

Bjergprædikenen.

Ikke desto mindre føler man instinktivt beundring og respekt for den moral, man endnu ikke er klar til at give udtryk for, og foragt for den, man er vokset fra. Selvom man endnu ikke forsøger at leve efter bjergprædikenens moral, anerkendes dens ophøjede trin, og man vil gerne betragte den som en absolut og endegyldig moral – som noget, der i sig selv er rigtigt. Årsagen er muligvis, at bjergprædikenens moral vil blive den almindelige moral ved slutningen af evolutionsperioden.

I virkelighedens verden er man i dette øjeblik det, man i evolutionens løb gradvis bliver, og nogle gange opfanger man et glimt af det, man en dag selv skal blive, og derfor ser man det, der er udtryk for den ophøjethed, man engang skal opnå, som den højeste moral. Man lever imidlertid uden tanke for sin virkelige status og lader sig slavebinde og beherske af legemerne, som kun er sjælens redskaber – *sjælens tjenere*. Den moral, der er langt forud for nutiden, kan derfor vække beundring og respekt, så længe man stadig er slavebundet. Men selv den højeste moral, man kan erkende, må naturligvis være relativ og udtryk for et bestemt udviklingstrin. På højere niveauer kan der være andre forestillinger om, hvad der er rigtigt og forkert eller godt og ondt – forestillinger man ikke har en chance for at fatte i øjeblikket, selvom man fik dem forklaret.

Godt og ondt er derfor uden undtagelse udtryk, der betegner forholdet mellem bestemte ting, handlinger eller væsener for mennesker på deres nuværende udviklingstrin.

De sociale etiske principper

Man tager alvorligt fejl, hvis man tror, at princippet om, at intet i sig selv er godt eller ondt – og om at der ikke findes noget absolut godt eller noget absolut ondt – gør etiske målsætninger umulige eller overflødige. Der eksisterer ganske vist intet, der i sig selv er godt eller ondt. Godt og ondt har ingen virkelighed hverken som væsener eller kræfter, men godt og ondt er alligevel noget særdeles virkeligt i relation til mennesket. Det er derfor et meget vigtigt faktum, at der i menneskets liv er visse ting, der i relation til mennesket selv er "gode", mens andre er "onde". Nogle ting er rigtige, for de er et passende udtryk for det, man er i øjeblikket, mens andre er forkerte, fordi de ikke passer ind i billedet. Det, der passer ind i billedet, kalder man "rigtigt" og det, der ikke gør det, kalder man "forkert". I brugen af ordene "godt" og "ondt" går man et skridt videre, og kalder den livsform, man er vokset fra, for ond, og den, man i øjeblikket har – samt den, man endnu ikke har nået – for god. Selv i dette tilfælde betegner disse udtryk alene tingene i relation til det aktuelle menneske.

Opfattelsen af godt og ondt bliver endnu vanskeligere at analysere, fordi der er meget af det, man betegner som ondt eller dårligt – og på samme måde meget af det, man accepterer som godt og rigtigt – der kun er det i kraft af de traditioner og sociale regler, man er blevet opdraget til at tro på og acceptere. Man betragter det for eksempel som ondt at pine et dyr, men samtidig accepterer man den form for dyrplageri, der kaldes jagt. Man betænker sig ikke på at dræbe dyr for fornøjelsens eller forfængelighedens skyld, men føler dyb foragt, hvis man ser en hundeejer slå sin hund. De samme ting, man accepterer som lovlig dyrplageri, bliver imidlertid betragtet med den største rædsel og afsky i buddhistiske lande, hvor det altid er blevet anset for at være forkert at skade et levende væsen. Her er denne form for dyrplageri aldrig blevet legaliseret under betegnelsen jagt eller sport eller godkendt på grund af tidens trend.

På den anden side findes der ting, som for vesterlændinge opleves som umoralske, og som her betragtes med afsky, men som i andre civilisationer var eller er almindelige, og derfor ikke opleves som umoralske. I Vesten betragtes den græske livsopfattelse som ædel og ophøjet, men i det gamle Grækenland var der helt almindelige og anerkendte traditioner, som man i dag betragter som klart kriminelle. I dag er man også vant til, at én mand er gift med én kvinde, og polygami betragtes med afsky – selvom det stigende antal skilsmisser og udbredt frisind på det seksuelle område mere eller mindre har udslettet forskellen mellem nutidens ægteskab og polygami⁴ og polyandri⁵. Men i teorien fordømmes begge ægteskabsformer. De nævnte ægteskabsformer betragtes imidlertid stadig som moralske i forskellige racer, og hvis man var født i disse folkeslag og havde været vant til de moralske normer fra barnealderen, ville man sandsynligvis ikke betragte dem som umoralske.

Kong Salomon og hans hustruer

Hvis der udbryder en ny og endnu frygteligere verdenskrig, hvor man anvender masseødelæggelsesvåben og andre våben, der er værre end dem, der kendes fra sidste verdenskrig, ville der blive dræbt et så ufatteligt stort antal mennesker, at det muligvis ville blive nødvendigt at indføre polygami for at redde menneskeheden, og man ville utvivlsomt hurtigt vænne sig til det, der i øjeblikket betragtes som umoralsk. Når alt kommer til alt, er det ikke givet, at kong Salomon var et umoralsk menneske, bare fordi han havde flere hundrede hustruer. Det var snarere hans ulykke end hans fejl, og efter hans synspunkt – som man i dag har beundret tilstrækkeligt meget til at gøre det til en del af nutidens hellige skrifter – var denne talrige husstand overhovedet ikke et tegn på manglende moral. Traditioner er relative. Men når det drejer sig om en tradition, glemmer man næsten altid dens relativitet og betragter tingene som noget, der i sig selv er absolut rigtigt eller absolut forkert, selvom de i mange tilfælde kun er det ene eller det andet i kraft af skik og brug.

---

4 Ægteskabsform, hvor en kvinde er gift med flere mænd eller en mand med flere kvinder.
5 Ægteskabsform, hvor en kvinde er gift med flere mænd.

På grundlag af disse informationer må man endelig ikke konkludere, at videnskaben om, at godt og ondt er noget relativt, medfører en svækkelse af den etiske stræben eller ligegyldighed med hensyn til sociale fremskridt. Faren ved at gøre forsøg på at beskrive forhold, der nødvendigvis ligger ud over intellektet, er, at beskrivelsen aldrig kan blive fuldkommen eller helt korrekt. De, der ikke er i stand til at overskride intellektet, vil derfor gøre forsøg på at opfatte virkelighedens verden intellektuelt, og derfor vil de uundgåeligt misforstå eller endog forvrænge det, de ikke forstår. Det kan tilsyneladende være logisk at sige, at *"hvis intet i sig selv er godt, og godt og ondt kun er noget relativt, findes der ikke længere en etisk standard og etiske adfærdsnormer, og uanset hvad jeg gør, kan det være rigtigt og godt for mig, selvom der er ondt eller dårligt for andre. Hvem kan pålægge mig en absolut lov med hensyn til social etik og individuel moral, når jeg ved, at al moral er relativ, og at godt og ondt kun betegner forhold mellem ting? Og hvis der ikke findes noget endeligt og absolut godt, hvilken tilskyndelse bliver der så tilbage for dem, som i selvpøfrelse forsøger at forbedre de sociale forhold, og hvorfor skal man indføre reformer, når selv det højeste gode, vi kan se, kun er noget relativt?"*

Det er forvrængninger af denne art, der afslører intellektets og det logiske ræsonnements fuldkomne mangel på evne til at fatte *virkeligheden*. Godt og ondt er ganske vist kun udtryk, der betegner et forhold mellem ting, og begreberne er ikke i sig selv absolutte realiteter, men det svækker på ingen måde de etiske krav til det enkelte menneske eller gør behovet for sociale reformer mindre presserende. Selvom man aldrig kan betegne nogen adfærdsform som absolut god i sig selv, betyder det ikke, at intet overhovedet kan siges at være godt, moralsk eller etisk korrekt for et samfund. Hvis man forstår det godes og det ondes relativitet, er den uundgåelige konklusion tværtimod, at der *må* findes etiske principper og adfærdsregler, som er det rigtige for et bestemt samfund på et bestemt tidspunkt, og som det er ondt eller forkert at sætte sig ud over. Det godes og ondes relativitet betyder heller ikke, at sociale forhold skal være statiske. Den sociale *udvikling* er og bliver en realitet, og de sociale reformatorers arbejde vil altid være udtryk for det næste evolutionstrins principper.

Selve relativitetstanken giver de etiske principper deres kraft og autoritet i ethvert samfund, for den viser, hvorfor disse principper er og må være de rigtige for det aktuelle samfund. Der er selvfølgelig undtagelser i alle samfund, for der er altid nogle mennesker, der er forud for tidens samfundsmoral, og der er andre, som endnu ikke har nået dette trin. De første vil komme til at lide, fordi deres højere etiske principper gør dem til ofre for deres mindre udviklede medmennesker. Kristus blev eksempelvis myrdet af dem, der betragtede hans etiske principper som blasfemiske. På den anden side vil de, der er bagud for tidens moral, finde det vanskeligt – eller direkte umuligt – at indordne sig under samfundets krav, og når de overtræder lovene, vil de påføre sig de tvangs- og opdragelsesforanstaltninger, som samfundet bruger imod alle, der bryder lovene.

Et lands straffelov er aldrig et fuldkomment udtryk for de etiske principper, der er rigtige og passende for det pågældende land. Der straffes mange gange meget hårdt for forbrydelser, der umiddelbart ikke fortjener så hård en straf, mens meget, der burde forbydes og straffes, ikke bliver det. Det er faktisk tvivlsomt, om et samfund i virkeligheden har ret til at *straffe* dem, der krænker landets etiske principper. Samfundet har uden tvivl ikke alene ret, men også pligt til at beskytte de borgere, der har nået det almindelige evolutionstrin, mod de mere tilbagestående, men de bør forsøge at *forbedre* disse mennesker ved at anbringe dem under forhold, hvor de får chancen for at uddanne sig til et højere moralsk trin. Uanset hvor strenge man vil opleve disse tvangsmæssige forholdsregler, så er det hensigten at *korrigere* adfærden – ikke at straffe den.

Tanken om et samfund, der praktiserer gengældelse mod borgere, der overtræder lovene efter "øje for øje princippet", fungerer i overensstemmelse med *Det Gamle Testaments* hævngrædige og blodtørstige etik. Men denne fremgangsmåde egner sig ikke for en civilisation, der påstår, at den bygger sin tro på en Verdenslærer, der aldrig underviste i hverken straf eller gengældelse.

Og principperne for godt og ondt i en gruppe er ikke alene udtryk for gruppens evolutionstrin, men den viser allerede retningen hen imod næste trin. Derfor er moralen altid progressiv, for den er altid udtryk for tidsånden og dermed også for den nærmeste fremtids tidsånd. Menneskets stræben efter at gøre det rigtige og modarbejde alt det, som er ondt eller forkert, bliver snarere styrket end svækket, når det indser, at godt og ondt er noget relativt – og troen på det ondes spøgelse er hermed blevet manet i jorden.

VidsomsNettet

www.vidsomsnettet.dk